

EGZISTENCIJALIZAM SÖRENA KIERKEGAARDA I JEAN-PAULA SARTREA

Perić Ivanović, Ivana

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:220568>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-05-25**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET**

DIPLOMSKI RAD

**EGZISTENCIJALIZAM SÖRENA KIERKEGAARDA I
JEAN-PAULA SARTREA**

IVANA PERIĆ IVANOVIĆ

Split, 2020.

ODSJEK ZA FILOZOFIJU
DIPLOMSKI STUDIJ
SUVREMENA FILOZOFIJA 1

**EGZISTENCIJALIZAM SÖRENA KIERKEGAARDA I
JEAN- PAULA SARTREA**

Studentica:

Ivana Perić Ivanović

Mentorica:

izv. prof. dr. sc. Marita Brčić Kuljiš

Split, rujan 2020.

Sadržaj:

1. Uvod.....	1
2. Filozofija egzistencije i Sören Kierkegaard.....	2
2.1 Kierkegaardov život i djelo.....	4
2.1.1. Privatni život.....	5
2.1.2. Strah i drhtanje	9
2.2 Filozofsko-religiozni egzistencijalizam.....	10
2.3 Pojedinačna ljudska egzistencija.....	11
3. Egzistencijalizam Jean-Paula Sartrea.....	15
3.1. Pojava egzistencijalizma.....	15
3.2. O životu i djelu.....	18
3.3.Egzistencijalizam Jean-Paula Sartrea.....	20
3.3.1. Primat egzistencije.....	22
3.3.2. Angažirani intelektualac.....	23
3.3.3. Politički angažman.....	24
3.3.4. Problem bitka.....	26
3.3.5. Problem slobode.....	28
3.3.6. Problem tjeskobe i alijenacije.....	30
4. Usporedba Kierkegaardove i Sartreove filozofije.....	32
5. Zaključak	34
6. Literatura.....	37

1. Uvod

Tema ovog diplomskog rada je ljudska egzistencija kao filozofski problem te važnost koju joj pridaju u svojim djelima Sören Kierkegaard i Jean-Paul Sartre. U prvom dijelu rada prikazane su temeljne odrednice filozofije egzistencije sa posebnim naglaskom na filozofa 19. stoljeća, Sörena Kierkegaarda. On u svojim djelima piše o egzistenciji kao specifično ljudskom načinu bivstvovanja, o tjeskobi, očajanju i mogućnosti izbora donošenjem ili-ili odluka. Ovim pitanjima baviti će se i egzistencijalisti 20. stoljeća od kojih je najpoznatiji Jean-Paul Sartre koji se spominje u drugom dijelu rada. Prikazati ću glavne teme koje su prisutne u Sartreovim djelima: pitanje ništavila, dosade, problem apsurdna, odnos pojedinca sa drugima, odnos esencije i egzistencije te značenje povijesti i političke angažiranosti. Analizirana djela su *Strah i drhtanje*, *Ili-ili*, *Dnevnik zavodnika*, *Mučnina*, *Egzistencijalizam je humanizam*, *Egzistencijalizam i marksizam*, *Biće i ništavilo*, *O književnosti i piscima* te *Kritika dijalektičkog uma*.

Ključne riječi: Angažman, autentičnost, egzistencijalizam, izbor, sloboda.

Keywords: Engagement, authenticity, existentialism, choice, freedom.

2. Filozofija egzistencije i Søren Kierkegaard

Uvodno je važno kazati što je filozofija egzistencije te je smjestiti u određeno povijesno razdoblje. Cilj je pružiti uvid u osnovne motive pojavljivanja filozofije egzistencije u razdoblju velikih promjena kada svijet postaje za čovjeka u potpunosti stran i nesiguran zbog kojih filozofi egzistencije inzistiraju na neizvjesnosti, apsurd i praznini kao karakterističnim problemima ili stanjima modernog čovjeka.

Začetke filozofije egzistencije imamo kod Sorena Aabyee Kierkegaarda koji unutar novovjekovne filozofije subjektiviteta pronalazi i mjesto za filozofiju egzistencije, filozofi 20. stoljeća razraditi će i preuzeti na svoj način ovu filozofiju.¹

Filozofija egzistencije pripada trećoj fazi suvremene filozofije, njeni zastupnici su Karl Jaspers, Martin Heidegger i Martin Buber u Njemačkoj, Jean Wahl i Gabriel Marcel u Francuskoj, u Španjolskoj su to José Ortega y Gasset i Miguel de Unamuno, a u Rusiji Nikolai Berdyaev i Lev Shestov. Filozofi devetnaestog stoljeća, Søren Kierkegaard i Friedrich Nietzsche, uzimaju se kao preteče pokreta.² Međutim, Steven Crowell navodi kako je egzistencijalizam zaživio istraživanjem poslijeratne literature i filozofskim doprinosom Sartrea i njegovih suradnika, posebice Simone de Beauvoir, Maurice Merleau-Pontyja i Alberta Camusa. S druge strane, Danilo Pejović u djelu *Suvremena filozofija Zapada* ističe kako se filozofija egzistencije razlikuje od filozofske antropologije i fenomenološke metafizike po tome što polazi od posebnog načina bitka čovjeka kao egzistencije i problematizirana je kao ključ za razumijevanje svakog bića i općenito kao pristup bitku. Pejović definira egzistenciju, u smislu jednkrotnosti, ograničenosti i prolaznosti, kao bačenost čovjeka u otuđeni svijet rada koji ga rastvara kao ličnost te svodi na oruđe, otuđuje ga od drugog čovjeka, od bića i bitka.³

1 Usp. Marijan Cipra, *Misli o etici*, Školska knjiga, Zagreb 1999., str. 55.

2 Usp. Steven Crowell, »Existentialism«, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2017 Edition), Edward N. Zalta (ed), Dostupno na: <http://plato.stanford.edu/archives/spr2016/entries/existentialism/> (pristupljeno 21.7. 2017.).

3 Usp. Danilo Pejović, *Suvremena filozofija Zapada*, Matica hrvatska, Zagreb 1999., str. 12.

Kao model za suvremeni egzistencijalizam Samuel Enoch Stumpf pak navodi Husserlovu fenomenologiju, za koju tvrdi kako je u sjeni svog tehničkog i specifičnog znanstvenog jezika, dok se egzistencijalizam fokusira na svakodnevne brige ljudskog postojanja. Fenomenologiju Stumpf vidi kao racionalističku dok se egzistencijalizam bavi praktičnim pitanjima izbora i odluka. Važni element Husserlove fenomenologije je čin prepuštanja, udaljavanja od oblasti doživljene egzistencije kako bi ju se shvatilo, dok egzistencijalizam zahtijeva život izraženog angažmana kao najsigurniji način stvaranja smisla za ljudsku egzistenciju.⁴

Prvi istaknuti autor na kojeg utječe fenomenologija je Heidegger koji je tvrdio da Husserl nije postavio najvažnije pitanje, ono o značenju bivstvovanja kao takvog. Hayden Carruth piše kako Heidegger u usmjeravanju fenomenologije prema pitanju što to znači bivstvovati, inzistira da se pitanje postavi konkretno jer proizlazi iz goruće želje za shvaćanjem života kao takvog, iz pitanja što za mene znači bivstvovati. U svojoj fenomenološkoj potrazi za kategorijama koje usmjeravaju bitak u svijetu, tražio je inspiraciju u tada relativno nepoznatim piscima u akademskim krugovima, Sørenu Kierkegaardu i Friedrichu Nietzscheu.⁵ Goran Starčević u Kierkegaardu vidi utemeljitelja cijelog instrumentarija moderne filozofije egzistencije, tj. egzistencijalnu fenomenologiju » vjere, tajne, straha, smrti, krivnje, nomadstva, pobune, svjedočenja i žudnje.«⁶

Kierkegaard kao preteča egzistencijalizma čini odlučujući korak suprotstavljajući se esencijalizmu tradicionalne metafizike. On i Nietzsche djeluju u različitim razdobljima, ali pišu i rade samostalno te imaju mnogo različitosti, npr. Kierkegaard je posvećen ideji kršćanskog Boga, dok je Nietzsche u potpunosti oprečan toj ideji. Svejedno, dijele i mnoge sličnosti, kao što su iskustva usamljenosti, očaja i sumnje, te iste duboko ukorijenjene brige za sudbinu svake individualne osobe. Ova iskustva postaju motivacija i Fjodoru

4 Usp. Samuel Enoch Stumpf, *Socrates to Sartre: a history of philosophy*, McGraw-Hill Companies, Boston 1999. 6th edition. Str. 456.

5 Usp. Hayden Carruth. *Introduction*, Dostupno na: <http://users.telenet.be/sterf/texts/phil/Sartre-Nausea.pdf> (pristupljeno 30.7.2017.).

6 Usp. Goran Starčević, *Bijeg i pobuna: Oglеди o napuštenom svijetu*, Litteris, Zagreb 2014., str. 278.

Mihajloviču Dostojevskom, čija djela, posebice *Braća Karamazovi* i *Zapisi iz podzemlja*, daju poticaj senzibilnosti egzistencijalizma u književnosti.⁷

2.1. Kierkegaardov život i djelo

Sören Abye Kierkegaard rođen je u Kopenhagenu 1813. godine, jedan je od prvih filozofa koji koriste pojam *egzistencije* na nov način, opisujući probleme ljudskog postojanja. Kierkegaard je pohađao prestižnu školu za dječake, a zatim upisuje studij teologije i filozofije na Sveučilištu u Kopenhagenu, gradu kojeg je rijetko napuštao. Tijekom studija teologije, bavi se i filozofijom, književnošću i poviješću, no proživljava životnu krizu, studij zanemaruje, da bi 1838. godine doživio obraćenje, nastavio studij i 1840. obranio doktorsku disertaciju.⁸

Nekoliko godina nakon doktorske disertacije pod nazivom *O pojmu ironije*, objavljuje brojna djela, većinu pišući pod pseudonimima. Godine 1843. objavljeno je *Ili-ili*, dvije godine nakon *Strah i drhtanje*, *Ponavljanje*, *Pojam strepnje*, *Filozofske mrvice* i *Stadiji na životnom putu*. *Završni neznanstveni post scriptum uz Filozofske mrvice* objavljuje 1846. godine, dok je 1849. objavljena *Bolest na smrt* i *Vježbanje u kršćanstvu*. Kirkegaard mučen religijskim pitanjima, uglavnom je vodio život samotnjaka. Povremeno je odlazio u šetnju Kopenhagenom pozivajući poznanike na filozofske rasprave dok je svojim kontradiktornim stavovima često zbunjivao suvremenike. To je činio koristeći ironiju, kao i njegov uzor Sokrat. Shvaćanje i interpretaciju njegovih filozofskih pozicija otežavala je i upotreba pseudonima. Kierkegaard se protivio Descartesovoj filozofiji i izreci »*Mislim, dakle jesam*«, za njega je ljudska egzistencija prvotna, početna točka sveukupnog djelovanja, a ne puka posljedica logičke dedukcije. On tvrdi kako je egzistencija aktivna, pojedinac ju živi i bira za sebe, a to prethodi bilo kakvoj izjavi koju može pronaći za

⁷ Usp. Hayden Carruth. *Introduction*, Dostupno na <http://users.telenet.be/sterf/texts/phil/Sartre-Nausea.pdf> (pristupljeno 30.7.2017.).

⁸ Usp. Soren Kierkegaard, »Kierkegaardov poziv na povratak vjeri«, *Strah i drhtanje: dijalektička lirika Johanna de Silentija*, preveo Branko Miloš, Verbum, Split 2000., str. 172.

opisati samog sebe. Kritike upućuje i Hegelu čija filozofija vidi svijet u dijalektičkom razvitku i kulminaciji u apsolutnom duhu.⁹

Goran Starčević utemeljenje Kierkegaardove istinske vjere vidi u iskušavanju krajnje mjere čovjekova etičkog bitka u odnosu prema Bogu. On dalje tvrdi kako ono što kod Descartesa imamo kao racionalizam utemeljen u samoevidenciji ili izvjesnosti vlastitoga bitka, u Kierkegarda pronalazimo kao ničime uvjetovan osobni odnos pojedinca prema Bogu kao izvoru bezuvjetne ljubavi. Ljubav prema Bogu nije implicitna, ona se dokazuje, a u odnosu prema njemu čovjek nikada nema pravo. Prema Starčeviću ovo je za Kierkegarda najviši praktički zakon čovjekove egzistencije.¹⁰

2.1.1. Privatni život

Za shvaćanje Kierkegaardova djela, važno je saznati i ponešto o njegovom privatnom životu. Ljudi i događaji koji su utjecali na njegov život svakako su njegov otac, zaručnica Regina Olsen te sukob s danskom crkvom.

Značenje biografskih činjenica za shvaćanje Kierkegaardove filozofije od velikog je značaja, a Ozren Žunec kao razlog tome vidi u Kierkegaardovoj tankočutnosti i preosjetljivosti, ali i nekoliko neobičnih i teško razumljivih događaja iz Kierkegaardova života. On živi vlastitu filozofiju i prema njoj oblikuje svoj život. Žunec dodaje kako tome svjedoče i paralelizmi događaja iz života s postupcima i promišljanjima raznih izmišljenih likova u Kierkegaardovim djelima. Čak i tri stadija odnosno sfere ljudskog života, estetski, etički i religijski odgovaraju onima koje je on prošao u vlastitom životu. Sörenov otac Michael Pedersen Kierkegaard najviše je utjecao na njegov duhovni i psihički razvoj. Bogatstvo je steknuo počevši od ničega, kao seoski pastir, a kasnije mu veliki požar u Kopenhagenu donosi veliku dobit. Prva žena mu umire te se oženi mlađom sluškinjom s kojom će imati sedmero djece od kojih je Sören bio najmlađi. Bio je iznimno načitan te samouk, a Sören uz njega vrlo rano i sam usvaja vještine introspekcije i maštanja koje

⁹ Usp. Sarah Bakewell, *At the Existentialist Café: Freedom, Being, and Apricot Cocktails*, Vintage, London 2017., str 17-19.

¹⁰ Usp. G. Starčević, *Bijeg i pobuna*, str. 254.

postaju simbol njegovog stvaralaštva. Kierkegaardova majka i petero braće i sestara umiru u kratkom vremenskom razdoblju što njegov otac shvaća kao Božju kaznu. Michael Pedersen patio je od melankolije i grižnje savjesti zbog jake tjelesne strasti i zbog toga što je u djetinjstvu, dok je gladan i promrzao čuvao ovce, prokleo Boga. Njegovu hulu i grijeh i Kierkegaard shvaća kao vlastito grešno naslijeđe, a puritansku religioznost proživljava kroz vlastiti osjećaj strepnje i krivnje. Odbacuje kršćanstvo u onom obliku s kojim se susretao kao dijete, pa više puta tvrdi kako ga ono dijelom ispunjava stravom, ali ga silno privlači. Etablirano kršćanstvo negira i traži istinito kršćanstvo, što je i smisao i srž njegovog spisateljstva. Žunec piše kako će ovo istinito kršćanstvo Kierkegaard opisivati i kroz osjećaje straha, bolesti na smrt i očaja te kako ni u sebi ni u svom djelu neće uspjeti prevladati tjeskobnu i depresivnu atmosferu u kojoj je odrastao.¹¹

Kierkegaardov odnos s majkom nije opisan u njegovom radu, ni u njegovim objavljenim radovima, ni u dnevnicima. Prema Williamu McDonaldu, ovo odsustvo se može smatrati značajnim, jer je Kierkegaard ipak pisac koji naglašava indirektnu komunikaciju i važnost onoga što je nevidljivo. Iako njegova majka nije spominjana u djelima, njegov materinji jezik je sveprisutan.¹²

Jedan od najvažnijih događaja u Kierkegaardovom životu svakako je susret s Reginom Olsen, deset godina mlađom djevojkom koju upoznaje 1837. godine. Igra zavođenja Regine opisana je u *Dnevniku zavodnika*, pa kroz lik Johannesa de Silentija i Cordelie, Kierkegaard ovjekovječuje vlastitu ljubavnu priču. On Regini Olsen iskazuje svoju ljubav, ona je prihvaća te se zaručuju, no već sljedeći dan Kierkegaard osjeća grižnju savjest i želi prekinuti zaruke. Ovaj događaj se u građanskim krugovima pretvorio u skandal. Žunec ovu priču naziva najznamenitijom, najneobičnijom i najviše interpretiranom ljubavnom pričom u povijesti filozofije:

¹¹ Usp. Ozren Žunec, *Suvremena filozofija 1*, Školska knjiga, Zagreb 1996., str. 144-147.

¹² William, M. »Søren Kierkegaard«, The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Winter 2017 Edition), Edward N. Zalta (ed.), Dostupno na: <https://plato.stanford.edu/archives/win2017/entries/kierkegaard> (pristupljeno 20.08.2020.).

Njena ekstrakurikularna narav iščezava pred činjenicom da je osnovni Kierkegaardov motiv za razvrgnuće zaruka istovjetan temeljnom porivu njegova filozofiranja: pronaći smisao vlastite egzistencije.¹³

Razna su shvaćanja razloga za raskid zaruka, ali u osnovi motiv se može svesti na njegovu opterećenost religijskim iskustvom krivnje i grijeha.

U svojim *Dnevnici*ma piše kako je Reginino »sujetno ili ponosno srce« krivo razumjelo njegov strah od odnosa, a unatoč ljubavi koju je osjećao prema njoj jedini odnos koji veže je onaj prema Bogu. Njegova samokritičnost te razlozi koje pronalazi za raskid zaruka vidljivi su iz sljedećeg citata:

Bio sam s njome godinu dana zaručen, a zapravo me nije poznavala. [...] Ja za nju pretežak, ona za me prelaka, no oboje bi sasvim vjerojatno učinilo krivo. Tako, vjerojatno, iz mene ne bi ništa postalo, ili bih se ipak razvijao, ali bi mi ona postala muka, baš zato, što bih smatrao, da se udala krivo za mene.¹⁴

Ozren Žunec piše kako se u Kierkegaardovim postupcima može primijetiti hladna okrutnost kao i njegova navika poetizacije događaja, što bi moglo govoriti u prilog određenoj neiskrenosti, ili prema nekim biografima i tumačima, o bijegu od života.¹⁵ Svejedno, u Kierkegaardu vidi svjedoka istine svog djela, zbog kojeg je živio samotno i siromašno. Naslijeđeni imutak trošio je na ekscentrični život u kojem nije bilo nimalo ekstravagancije, a sve je bilo podređeno stvaranju.¹⁶

¹³ Usp. Ozren Žunec, *Suvremena filozofija 1*, Školska knjiga, Zagreb 1996., str. 148.

¹⁴ Citirano prema: Soren Kierkegaard, »*Iz dnevnika: Kierkegaard i Regina Olsen*«, *Dnevnik zavodnika*, preveo Danko Grlić, Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd., str. 151.

¹⁵ Usp. O. Žunec, *Suvremena filozofija 1*, str. 149.

¹⁶ *Ibid.*, str. 156.

2.1.2. Strah i drhtanje

Pišući pod pseudonimom Johannes de Silentio, Kierkegaard raspravlja u svom djelu *Strah i drhtanje* o priči iz Starog zavjeta o Sari i Abrahamu i njihovom jedinom sinu Izaku. Bog stavlja Abrahama na kušnju i traži od njega da žrtvuje vlastitog sina, a mjesto na kojem to mora počinuti je brdo Morija od kojeg ga dijeli dalek put.

Johannes tj Kierkegaard u *Strahu i drhtanju* ukazuje koliko je neshvatljiva Abrahamova vjera. On ne preispituje Boga, ne žali se, već odlučuje slijediti njegove zapovijedi. Piše o čovjeku koji je s divljenjem slušao priču o Abrahamu. Taj čovjek, vjerojatno sam Kierkegaard, s godinama se sve više njome oduševljavao iako ju je mogao » sve manje i manje razumjeti.«¹⁷ Želja mu je bila vidjeti Abrahama i biti prisutan na trodnevnom putovanju prema Moriji, zanimalo ga je što je Abraham mislio i kako se osjećao u tom trenutku:

Želio je biti nazočan u trenutku kad Abraham podigne pogled i u daljini ugleda brdo Moriju, u trenutku kad ostavi magarca i samo se s Izakom počne penjati na brdo, jer ono što je njega zanimalo ne bijaše umjetnički vez mašte, nego užas misli.¹⁸

Prvo poglavlje knjige nazvano *Ugođaj* opisuje kako ovaj čovjek promišlja o četiri moguća načina na koji je Abraham namjeravao izvršiti žrtvu. Svaki mogući način završava Kierkegaardovom analogijom sa majkom koja mora odviknuti dijete od dojenja. Poglavlje zaključuje tvrdnjom kako nitko nije tako velik kao Abraham i tko bi ga onda i mogao razumjeti.¹⁹

Goran Starčević u ovoj priči vidi autentično dokazivanje Abrahamove vjere i ljubavi prema Bogu jer za Kierkegarda uspon prema religijskom bitku traje cijeli čovjekov život i karakterizira ga »beskonačno dokazivanje autentične ljubavi.«²⁰ Jahve traži od Abrahama da žrtvuje sina, čiji život mu je važniji od vlastitog, a Abraham ga je poslušao unatoč

¹⁷ Citirano prema: S. Kierkegaard, *Strah i drhtanje*, str.13.

¹⁸ Ibid. Str.14.

¹⁹ Usp. ibid., str 18.

²⁰ Citirano prema: G. Starčević, *Bijeg i pobuna*, str. 154.

velikoj boli. Upravo u ovoj žrtvi nalazi se dokaz »[...] da smisao njegove vjere nije njegov osobni spas ili spas njegove obitelji, nego da je u njemu zaživjela bezuvjetna ljubav kao čista esencija božanskoga bitka.«²¹ Abraham je na kraju nagrađen milošću u obliku ovna koji je žrtvovan umjesto Izaka. Starčević dalje ističe kako Kierkegaard temeljno pitanje egzistencijalne vjere ne vidi kao problem pravednosti već ustraje na strahotnom činu žrtve kao dokazu autentične ljubavi prema Bogu, ova ljubav se kao i kod Abrahama iskazuje jedino kroz bezuvjetnu odanost.²²

Kierkegaard piše o nemogućnosti zaborava na počinjeno za Abrahama: »Izak je napredovao kao i prije, ali Abrahamov pogled bijaše smračen, više ne vidje nikakve radosti.«²³ Prema Goranu Starčeviću, s usamljeničkog Abrahamova puta mogućnosti za povratak su male, a tome nam svjedoči i sam Kierkegaardov život. Ovaj život usamljenika u religiji pronalazi najviši stupanj čovjekove egzistencije, koji obogaćuje sve prethodne životne stadije.²⁴

Abraham simbolizira strpljivost, ustrajnost u vjeri, ali i snagu apsurdna u tom vjerovanju:

On je vjerovao snagom apsurdna, jer se ovdje ne može govoriti o ljudskoj logici, a apsurd je bio to da Bog, kao što od njega zahtijeva žrtvu, u sljedećem trenutku treba opozvati zahtjev.²⁵

Ono dijalektičko što se nalazi u pripovijesti o Abrahamu, Kierkegaard želi izvući u obliku problema kako bi dokazao paradoks vjere, koji, njegovim riječima, i ubojstvo može pretvoriti u čin koji je svet i Bogu ugodan: »[...] jer vjera počinje upravo tamo gdje razum prestaje.«²⁶

²¹ Citirano prema: G. Starčević, *Bijeg i pobuna.*, str. 254.

²² Usp. *ibid.*, str. 255.

²³ Citirano prema: S. Kierkegaard, *Strah i drhtanje*, str. 16.

²⁴ Citirano prema: G. Starčević, *Bijeg i pobuna.*, str. 256.

²⁵ Citirano prema: S. Kierkegaard, *Strah i drhtanje*, str. 45.

²⁶ *Ibid.*

2.2. Filozofsko-religiozni egzistencijalizam

Kierkegaard je začetnik filozofije religiozne egzistencije, a pojmovi kojima se bavio kao što su strah, drhtanje, tjeskoba, očajanje i izgubljenost postaju pojmovi kojima se kasnije bave i filozofi egzistencijalizma.

Očajanju suprotstavlja vjerovanje jer za religioznog čovjeka očajanje kao dio svijeta zbiljnosti prelazi u mogućnost svijeta spasenja. Smrt predstavlja kraj patnje, dok očajanje ne vidi cilj ni završetak pa označava bolest na smrt. Kierkegaard uočava važnost odnosa prošlosti i sadašnjosti za dijalektiku očajanja, npr. osoba koja je sada bolesna, prije je bila zdrava, netko tko sada iskazuje svoje očajanje, bio je očajan i sada to uviđa. U rješavanju ovog otuđenja duha, religiozan čovjek nade polaže u Boga te razmišlja kako je Bogu sve moguće. Za shvaćanje kršćanstva bitno je značenje egzistencijalnog problema ili-ili. Budućnost čovjeka ovisi o odnosu prema vjeri i Kierkegaard to ne osporava, ali problem je u definiranju pravog kršćanstva i prave Crkve. Za Kierkegarda postoje dvije opcije, priklanjanje pravom evanđeoskom kršćanstvu ili onom koje se poistovjećuje s ovim svijetom. Na njega je imao veliki utjecaj Friedrich Schleiermacher (1768-1834), poznati filozof religije. U svojim predavanjima dokazuje kako je religija osjećaj beskonačnog, tj. doživljaj kozmosa. Prema Schleiermacheru svaki pojedinac može sam birati svoj individualni sadržaj religioznog htijenja i života. Kao predmet religije uzima kozmos, a za Sveto pismo kaže kako je spomenik religiji da je veliki duh bio tu.²⁷

Kierkegaard vidi ispoljavanje prave religioznosti u kategoriji ponavljanja. Prema Branku Bošnjaku to znači da se ništa ne može postići bez vlastitog djelovanja: »Ponavljanje je etička upornost s izgledom prema religioznom ostvarenju.« Bošnjak smatra kako je to isti individualno psihološki problem koji kod egzistencijalista imamo kao ponovno osvajanje egzistencije, daje za primjer Jaspersa koji za egzistenciju kaže kako se uvijek iznova mora osvajati i postizati.²⁸

U *Dnevniku* Kierkegaard piše kako kršćanstvo nije učenje već saopćavanje egzistencije pa se samo egzistencijom može i prikazati. Razlika koja stoji između Boga i čovjeka,

²⁷ Usp. Branko Bošnjak, *Smisao filozofske egzistencije*, Školska knjiga, Zagreb 1981., str. 121-125.

²⁸ Citirano prema: *ibid.*, str. 128.

nepremostiva je i samo od Boga čovjek može dobiti vjerovanje, u vidu ove milosti počinje kršćanstvo. Veliko znanje smatra glavnim krivcem za zaborav smisla egzistiranja i ljudske unutrašnjosti. U novijoj filozofiji krivca za to vidi u Hegelu. Kierkegaard smatra kako svu spekulaciju iz filozofije i kršćanstva treba odbaciti i vratiti čovjeka sebi. Za njega stalno trpljenje postaje najviša egzistencijalna kategorija i vrlina religioznog života kojom se čovjek nalazi u vlastitom apsurd. Njom se gradi subjektivitet potreban za pravo vjerovanje.²⁹

I Žunec smatra kako će nedostatnost znanosti i spekulativne filozofije za pojedinca koji traži vlastiti smisao postati glavna tema Kierkegaardove filozofije. Odbacuje politiku svog vremena kao iluzornu u kojoj dolazi do gubitka individualnosti, pa time i kršćanstva. U središte postavlja kršćanstvo i pojedinca, dok u liku Isusa Krista vidi utjelovljenje Istine koja se odnosi spram pojedinca. Krist prema njemu nije mario za gomilu ili utemeljio političku stranku, već je htio biti ono što jest. Prema Žunecu i Kierkegaardov napad na dansku Crkvu proizlazi iz ovih istih zamisli te piše kako je on »[...] socijalno etabliranu crkvu smatrao izdajom kršćanstva.«³⁰

2.3. Pojedinačna ljudska egzistencija

Osjećaj melankolije i krivnje te potreba za samoćom mijenjaju Kierkegaardovu potrebu za potvrdom u odnosu prema drugim ljudima, a životni problemi postaju problemi pojedinca koji toga mora biti svjestan. Uviđa kako primarnost individualiteta ne može biti zamijenjena apstraktnim kategorijama. Hegelova filozofija za njega postaje problem za čovjeka kakvog ga on zamišlja. U početku se oduševljavao Schellingovim predavanjima u kojima se udaljavao od Hegela i pisao o filozofiji i stvarnosti, te u svom *Dnevniku* opisuje neopisivu sreću na spomen riječi stvarnost, no kasnije se razočarao i u njegovu filozofiju te ga počinje smatrati brbljavcem. Razlog ovom preokretu od oduševljenosti do gubitka interesa može se pronaći i u njegovoj ustrajnosti u vlastitim vizijama, kojima ne dopušta

²⁹ Citirano prema B. Bošnjak, *Smisao filozofske egzistencije*, str. 129.-131.

³⁰ Usp. O. Žunec, *Suvremena filozofija I*, str. 152-154.

preveliko odstupanje od zadanih ciljeva i ideala. Subjektivitet kao apsolutnost krajnje je rješenje njegove filozofije.³¹

Ivan Macan pojašnjava razlike Hegelove i Kierkegaardove dijalektike koju karakterizira individualna egzistencija:

Kierkegaard također razlaže svoju dijalektiku. Ali ona je radikalno različita od Hegelove. Na prvo mjesto on stavlja proces kojim se duh aktualizira u obliku individualnosti, individualne egzistencije, a ne u obliku sveobuhvatnog univerzalnog. Na drugom mjestu, prijelaz iz jednog stadija prema slijedećem ne izvodi se mišljenjem nego izborom, činom volje, i u tom smislu govorimo o skoku. Ne radi se tu o nadvladavanju antiteza procesom konceptualne sinteze; tu se radi o izboru između alternativa, izboru više alternative, prijelazu u viši stadij dijalektike, a taj je izbor svojevolumeno samo-zalaganje čitava čovjeka.³²

Kierkegaard se suprostavljao Hegelovoj racionalističkoj filozofiji te je smatrao kako spoznaja nije najviši domet čovjeka kao osamljenog pojedinca čija je istina subjektivna, a granica mu je smrt.³³

S druge strane Karl Lowith tvrdi kako je Kierkegaard isticao usamljenog pojedinca, a u svojoj individualnosti predstavlja veoma široku reakciju protiv tadašnjeg stanja svijeta. Kierkegaard nezadovoljan spekulativnim mišljenjem 19. stoljeća u kojem nazire preziranje individualnog čovjeka, smatra kako se svi žele prevariti u totalnom, pa možda odatle i pridržavanje Hegela. Jedino onaj koji ne posjeduje etički ili religiozni entuzijazam mora očajavati što je individualni čovjek. On u Danskoj vidi raspad europske konstitucije nasuprot koje stoji pojedinac kao princip kršćanstva i jedini spas vremena.³⁴

Svaki pojedinac svoju teologiju ima u samom sebi, ali individuum se ipak ne može odvojiti od građanskog života, no u svojoj »samosti« koja je konkretna i okrenuta prema sebi, individuum se ne odnosi negativno prema svijetu koji ga okružuje. Kao konkretan

³¹ Usp. O. Žunec, *Suvremena filozofija* 1, str. 103-104.

³² Citirano prema: Ivan Macan, *Soren Abye Kierkegaard (1813.-1855.)*. Filozofija.org, str. 3, Dostupno na: https://www.filozofija.org/wp-content/uploads/Povijest_fil.org/suvremena_2_pdf/Kierkegaard-final.pdf (pristupljeno 01.08.2020.)

³³ Kierkegaard, Søren. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=31401> (pristupljeno 10. 8. 2020.)

³⁴ Usp. Karl Lowith, *Od Hegela do Nietzschea: revolucionarni prelom u mišljenju devetnaestog vijeka: Marx i Kierkegaard*, prevela Olga Rajić-Gojković, Veselin Masleša, Sarajevo 1988., str. 120.

individuuum svaki čovjek prije svega egzistira, no ono što ga karakterizira je čin slobode koji ga uzdiže iznad odnosa u kojima se nalazi.³⁵

Ja koje postaje samost, prema Lowithu, nije apstraktno osamljeno već cjeloukupnim životom izražava ono što je opće-ljudsko, čineći samog sebe naizgled sasvim običnim čovjekom koji u braku i radu realizira univerzalno čovjekobitka. Na putu do ponovnog uspostavljanja ljudskog Kierkegaard uvijek iznova stiže do Krista kao čovjekove nadljudske mjere za sva vremena.³⁶

Kod Ozrena Žuneca pronalazimo shvaćanje Kierkegaardova pogleda na individualnost kao glavne značajke za njegovo filozofiranje, ona postaje stanoviti odboj od apstrakcije, od objektiviteta, spekulacije i sustava te se okreće subjektivitetu, pojedincu i njegovoj egzistenciji.³⁷

S druge strane Marijan Cipra u Kierkegaardovoj filozofiji egzistencije uočava autonomiju subjekta dovedenu do krajnjih granica. Kierkegaard samu istinu vidi kao subjektivitet. Ljudska usmjerenost ili cilj ka istini razvija se u vidu tri stupnja ili stadija, a to su estetički, etički i religijski. Među ova tri stupnja nema jednog kontinuiranog prijelaza već nastupaju skokom iz jednog oblika postojanja u drugi:

Dok je na estetskom stupnju pojedinac usmjeren na svoj osjetilno-individualni doživljaj svijeta i drugog čovjeka, na etičkom stupnju on prihvaća normu općenitosti i uklapa se u društvo i zajednicu s drugim ljudima, preuzimajući na sebe odgovornost i obveze, uklapa se u građansko društvo i poredak. Na religijskom stupnju poništeni su estetski i etički čovjek- pojedinac stoji sam pred Bogom kao nekim sasvim drugim, i u stalnom strahu i drhtanju iščekuje ozbiljenje Božje volje na sebi. Ljudski subjekt treba se potpuno podložiti božanskom subjektu i poništiti tako svoju konačnu egzistenciju.³⁸

Branko Bošnjak ova tri stadija objašnjava kroz problem ili-ili, to je norma koju Kierkegaard opisuje u svom djelu *Ili-ili* objavljenom 1843. godine. U ovoj normi negirana je svaka sinteza suprotnih shvaćanja, kvantiteta se odbacuje u korist kvaliteta koja postaje zaključak i traži jedino sebe. Kao jedini apsolutni ili-ili postaje odabir između dobra i zla

³⁵ Usp. K. Lowith, *Od Hegela do Nietzschea*, str. 291.

³⁶ *Ibid.*, str. 326.-328.

³⁷ Usp. O. Žunec, *Suvremena filozofija I*, str. 143.

³⁸ Citirano prema: Marijan Cipra, *Misli o etici*, Školska knjiga, Zagreb 1999., str. 55.

kojim se dobiva apsolutni etički kriterij. U prvom estetskom stupnju ili odluci, čovjek se odlučuje na hedonistički način života bez ideala i viših ciljeva. Životne vrijednosti ovakvim nazorom postaju u potpunosti nesagledive. Za Kierkegaarda ovaj izbor ne predstavlja zlo, već ravnodušnost. Odgovori za buduće izbore ne mogu se pronaći u filozofiji, jer je za njega ona okrenuta prošlosti i na tome ostaje. Sigurnost za ili-ili dilemu temelji na postojanju suprotnosti te na sigurnosti u budućnost. Upravo iz budućnosti se gradi osobno ili-ili, kao unutrašnje blago skriveno u svakom čovjeku, u svemu se može uvidjeti neka vrsta izbora. Ova vrsta odnosa karakteristična je za čovjeka, životinje se ne može tu svrstati. Životne mogućnosti u ovom smislu mogu se upotrebljavati ili zloupotrebljavati, u slučaju upotrebljavanja nastupa vlastiti angažman u svijetu. Estetski stupanj ipak dovodi do sumnje, koju Kierkegaard razlikuje od očajanja, sumnja može isključivati postojanje sumnje, ali očajanja bez sumnje nema. U sumnji se nalazi ono pozitivno što potiče promjenu dok se u očajanju dokida akcija. Etički stupanj nije u potpunosti ostvariv bez religioznog odnosa pa predstavlja prijelaz iz estetskog u religiozni stadij. Religiozni stupanj predstavlja ultimatum za čovjeka koji teži najvišem cilju.³⁹

Prema Goranu Starčeviću upravo je preokret od etičkoga bitka prema religijskom ono što Kierkegaard postavlja pred sebe i svog čitatelja. Dok etički bitak svoje utemeljenje traži u općemu, religija kao vjernička egzistencija vrši novi obrat prema pojedinačnome.⁴⁰

³⁹ Usp. B. Bošnjak, *Smisao filozofske egzistencije*, str. 103-104.

⁴⁰ Citirano prema: G. Starčević, *Bijeg i pobuna*, str. 273.

3. Egzistencijalizam Jean-Paula Sartrea

Ovo poglavlje sadrži osnovne podatke o Sartreovom životu i djelu te osnovne teme kojima se bavio. Iz njegovih djela *Mučnina*, *Egzistencijalizam je humanizam*, *Egzistencijalizam i marksizam*, *Biće i ništavilo*, *O književnosti i piscima* te *Kritika dijalektičkog uma* uzete su osnovne ideje vodilje njegove filozofije. Koristim se i djelima domaćih i inozemnih autora važnih za razumijevanje Sartreove filozofije, kao što su Vanja Sutlić, Danilo Pejović, Željko Paić i Herbert Marcuse. Kao izvor konzultirana je i knjiga *Ceremonija oprostaja: Razgovori sa Sartrom* njegove partnerice Simone de Beauvoir.

3.1. Pojava egzistencijalizma

Razlog pojavljivanja egzistencijalizma kao vrste otpora dotadašnjim filozofskim sistemima, idealističkim i metafizičkim jasan je ako pogledamo povijesna zbivanja u kojima pokret nastaje (tridesetih godina dvadesetog stoljeća je stekao popularnost, dok se afirmirao s krajem Drugog svjetskog rata). Egzistencijalizam je filozofija koja teži vrednovanju čovjeka, te se vodi tvrdnjom da čovjek nije od početka racionalno stvorenje, već stvorenje okovano postojanjem u njemu neshvatljivom svijetu, kojemu daje vlastiti smisao. Opisuje moralnu krizu mnogih europskih zemalja pogođenih ratom, te iz povijesne situacije, čiji su svjedoci, filozofi egzistencijalizma kritiziraju pokušaje prikazivanja napretka i izlaza u jednom okruženju gubitka moralnih vrijednosti te gubitka značenja znanosti i religije u potrazi za odgovorom na problem egzistencije koja za njih nije determinirana već se nalazi kao mogućnost i sloboda izbora.

Vrijeme totalitarnog terora tj. nacističkog režima koji je na vrhuncu moći, bitan je za razumijevanje temelja ovog pravca. Klima u kojoj nastaje pokret, stvarnost je Francuske okupirane od strane njemačkih trupa te poljuljanih vrijednosti koje postaju upravljane stvarnošću fašizma.⁴¹ Za predgovor Sartreove *Mučnine*, Hayden Carruth piše kako je

41 Usp. Marcuse, H. (1948) *Existentialism: remarks on Jean-Paul Sartre's L'Être et le Néant*, str. 309.
Dostupno na: <http://www.marcuse.org/herbert/pubs/40spubs/48hmsartre.pdf> (pristupljeno 10. 7. 2017.).

egzistencijalizam filozofija stvorena zbog potreba ljudi u modernom svijetu, a ime pokreta korišteno kao definicija, može dovesti do krivog traga, pošto se i neki od egzistencijalista odbijaju tako zvati.⁴² Egzistencijalizam je za njega prvenstveno slobodna razmjena ljudskog iskustva te se iz tog razloga teško definira. Carruth smatra kako egzistencijalizam odstupa od racionalizma, dok egzistencijalisti ne umanjuju značaj razuma, zastupaju kako ima svoje granice te većina voli misliti za svoje spekulacije da su razumne, ne nužno i racionalne, naglašavajući razliku među terminima.⁴³

Vrijeme nastanka pokreta je vrijeme odbacivanja racionalizma, vjere, idealizma, ali i materijalizma te kao i kod Descartesa ova filozofija traži uporište u *cogitu*, u mišljenju, u samosvijesti ega. Descartesu je *cogito* otkrivao racionalni svemir, upravljani zakonima i svrsishodnim mehanizmima, dok je *cogito* u vrijeme nastanka egzistencijalizma bačen u apsurdan svijet kojem smrt i nepovratan proces vremena oduzimaju sav značaj, sam subjekt postaje apsurdan, a njegov svijet lišen nade i smisla. Kartezijanski svijet je dopuštao postojanje Boga, no on nije moguć u slučaju egzistencijalizma koji ne ostavlja mjesta nikakvom transcendentnom utočištu. Svejedno Herbert Marcuse u svom istraživanju ističe kako ova filozofija nije pobuna protiv razuma jer u univerzalnoj destrukciji jedno ostaje nepromjenjivo: neumorna jasnoća i lucidnost uma koji odbija sve vrste prečica i bijega. Čovjek prihvaća izazov i traži sreću u beznadnom svijetu.⁴⁴ Iako se za egzistencijalizam koji je u početku prakticiran samo u kafićima Pariza, očekivalo kako će brzinom kojom je stekao popularnost i nestati, on se integrirao u sve vrste ljudskog stvaralaštva i razmišljanja, uključujući roman, kazalište, pjesništvo i teologiju te Enoch Stumpf naglašava kako je pun značaj prethodnika, njihovog pogleda na stvarnost i raspoloženja, odjeknuo u djelima Sartrea i Camusa te okolnostima 20. stoljeća.⁴⁵

42 Usp. H. Carruth, *Introduction*.

43 Ibid.

44 Usp. H. Marcuse, *Existentialism*, str. 309.

45 Usp. S. E. Stumpf, *Socrates to Sartre*, str. 448

Paić ističe kako se radi o prvoj planetarno značajnoj francuskoj intelektualnoj školi mišljenja i stila života koja će odrediti ulogu intelektualca kao *filozofa-proroka* i *filozofa-političara* u situaciji ideologijskog sukoba između liberalne demokracije i komunizma:

Sartre je bio prvi europski vjerodostojni intelektualac koji je postavio temelje individualizma i slobode izbora intelektualca.⁴⁶

Prema ovim autorima, pojava egzistencijalizma je bila neophodna i razumljiva, iz razloga što je pojedinac godinama marginaliziran dok su veliki filozofski sistemi bili nemoćni odgovoriti na njegova pitanja. Stumpf smatra kako je zanemareno ključno pitanje za čovjeka, ono o vlastitoj sudbini koje je za egzistencijalizam, posebice Sartrea jedno od najznačajnijih. Boreći se protiv besmisla života, neki od egzistencijalista zauzeli su ateistički pristup, dok su se drugi okrenuli još jednom religiji kako bi dobili odgovor na pitanja za koja su smatrali da su racionalnim i znanstvenim pristupima izmakli. Zajednički stav im je kako je tradicionalna filozofija suviše akademska i udaljena od stvarnog života da bi za njih bila značajna.⁴⁷

Danilo Pejović kao zaslugu filozofa egzistencije navodi njihovo tematiziranje alijenacije, dehumanizacije i depersonalizacije suvremenog čovjeka kao centralnog problema filozofije te shvaćanje svoje zadaće kao traganja za mogućim pravim opstankom. Kao nedostatke vidi to što su stali na pola puta i zadovoljili se povlačenjem osamljenog pojedinca u svoju privatnost i okrenule leđa povijesti i tako ohrabrile pojedinca da izdrži u besmislu otuđenog svijeta.⁴⁸

46 Citirano prema: Žarko Paić, *Projekt slobode: Jean-Paul Sartre- filozofija i angažman*, Nova Istra, Pula 2007., str. 31.

47 Usp. S. E. Stumpf, *Socrates to Sartre*, str. 449-450.

48 Usp. Danilo Pejović, *Suvremena filozofija Zapada*, Matica hrvatska, Zagreb 1999., str. 12.

3.2. O životu i djelu

Jean-Paul Sartre rođen je 21. lipnja 1905. godine u Parizu. Otac Jean-Baptiste Sartre, pomorski časnik umire 1906. godine od groznice te mu je majka primorana vratiti se svojim roditeljima. Odgajao ga je djed Charles Schweitzer, kojeg Sartre u autobiografskom djelu *Les Mots (Riječi)* opisuje kao autoritativnu i posesivnu osobu, te pripovijeda o usamljenosti u djetinjstvu i izdvojenosti od ostale djece. Sa majkom i njenim novim mužem seli se u La Rochelle, 1920. se vraća u Pariz i upisuje prestižnu gimnaziju Henri IV, pa poslije gimnaziju Louis le Grand, 1924. upisuje Ecole Normale Superieure najpoznatiju visoko-obrazovnu ustanovu za studij književnosti i filozofije, tamo ostaje sve do 1928. godine. Diplomirao je 1929. godine s agregacijom iz filozofije.⁴⁹

Sartre nakon oslobođenja Francuske 1945. prestaje raditi kao profesor te se posvećuje pisanju, živi kao slobodan pisac u Pariškoj četvrti Saint-Germain-des-Pres. Bogata bibliografija njegovih djela može se podjednako ubrojiti u književnost, filozofiju i publicistiku. Svoju književnu djelatnost započinje rano, prvu pripovijetku *L'Ante du morbide* objavljuje već 1932. godine. Od 1931. godine objavljuje manje filozofske studije u raznim časopisima, no pažnju javnosti i kritike privukao je svojim prvim romanom *Mučnina*.⁵⁰

Kao student na elitnom Ecole Normale Superieure upoznao je studenticu, Simone de Beauvoir koja mu je postala životna partnerica. Poznato je da Sartre nije ništa objavljivao dok Simone isto nije pročitala te kritički odobrila. U vrijeme Sartreove smrti smatrana je francuskom najpoznatijom živućom književnicom. Njezin roman *Mandarini* osvojio je najprestižniju francusku literarnu nagradu Prix Goncourt, dok je knjiga *Drugi spol* zaslužna za njenu priznatost u području feminizma. Književna djela pružila su joj novac, slavu i neovisnost. Iako se Sartre i Simone de Beauvoir nisu nikada vjenčali, njihov suživot trajao je 51 godinu.⁵¹

49 Usp. S. E. Stumpf, *Socrates to Sartre*, str. 475

50 Ibid.

51 Ibid.

Na Sartreovu verziju egzistencijalizma utjecala su tri suvremena mišljenja, Marxovo, Husserlovo i Heideggerovo, a zajednička im je briga o čovjekovoj aktivnoj ulozi u oblikovanju vlastite sudbine.⁵² Sartre se na Francuskom Institutu u Berlinu, gdje je boravio kao stipendist (1933–1934), bavio proučavanjem glavnih fenomenologa vremena, Husserla, Heideggera i Schelera. Thomas Flynn smatra kako se mnogi Heideggerovi pojmovi u Sartreovim egzistencijalističkim spisima pojavljuju i kod Bergsona, čije je djelo (*Vrijeme i slobodna volja*) Sartre jednom naveo kao ono što ga je privuklo filozofiji. Flynn ističe kako je jasno da je Sartre posvetio veliku većinu svog ranog filozofskog usmjerenja protiveći se tad utjecajnom bergsonizmu te se u njegovim djelima Bergsonovo ime sve manje spominje za razliku od Heideggerovog. Učenje fenomenološkog etičara, Maxa Schelera, o intuitivnom zahvaćenju stvari u njezinoj biti je reproducirana u Sartreovom navođenju *slike* kakva bi osoba netko morao biti koja upravlja i koja je pod utjecajem naših moralnih izbora. Flynn dodaje kako Scheler u Husserlovoj maniri zahtijeva pronalaženje takvih slika ideja za razliku od Sartrea koji inzistira na njihovom kreiranju.⁵³

Prije nego što je počeo raditi kao profesor filozofije Sartre je morao otići u vojsku te je 1940. mobiliziran i sudjeluje u izgubljenom ratu protiv Hitlerove Njemačke, pada u zarobljeništvo te ga 1941. vraćaju u Francusku zbog slabog zdravlja, bio je gotovo slijep na lijevo oko. Sartre nakon toga preuzima posao profesora na Lycée Condorcet, aktivno sudjeluje u Pokretu otpora te s prijateljima osniva časopis čiji je bio i direktor, *Les Temps Modernes*. Putuje često u inozemstvo, na Zapad i Istok te zauzima prvo mjesto u redovima francuske intelektualne ljevice. Umro je 15. travnja 1980. godine u bolnici u Parizu. Pejović navodi kako se Sartreov uspjeh u promicanju pobunjeničkih pokreta mjeri i činjenicom da mu je 19. travnja na groblju u Montparnasse počast odalo oko 50.000 ljudi.⁵⁴

52 Usp. S. E. Stumpf, *Socrates to Sartre*, str. 475.

53 Usp. Thomas Flynn, »Jean-Paul Sartre«, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2013 Edition), Edward N. Zalta (ed.), Dostupno na: <http://plato.stanford.edu/archives/fall2013/entries/sartre/> (pristupljeno 15.7.2016.)

54 Usp. D. Pejović, *Suvremena filozofija Zapada*, str. 127.

3.3. Egzistencijalizam Jean-Paula Sartrea

Vanja Sutlić tvrdi kako od svih suvremenih filozofija egzistencije jedino Sartreova filozofija s punim pravom nosi naslov egzistencijalizma. Prvi razlog vidi u tome što u okviru tradicionalne ontologijske problematike esencije i egzistencije daje primat egzistenciji, a drugi razlog u činjenici da se za Sartrea čitava filozofijska problematika svodi na pitanje položaja čovjeka unutar bića.⁵⁵

Napominjem kako se ponekad u literaturi razlikuje prva, egzistencijalistička i druga, marksistička Sartreova faza. Žarko Paić ističe kako je Sartreovo stvaralaštvo jedinstveno, te kako nije rascjepkano na faze:

Sartre nije u prvoj egzistencijalističkoj fazi filozof individualiziranja, a u drugoj neomarksističkoj ideolog društvene prakse revolucioniranja svijeta. Sartre je jedan i jedinstveni filozof različitih artikulacija i povijesnih veza. U svim takvim artikulacijama novih pojmova i praksi pojavljuje se njegova fundamentalna misao da egzistencija prethodi biti čovjeka i da se čovjek realizira u punini svoje neizbježne slobode svojim ljudskim angažmanom. Čovjek je sveukupnost svoje individualne i društvene prakse. On je moderni aktivist slobode kao univerzalnog dara bogova i sudbine.⁵⁶

Sartre analizira većinu tema koje će i kasnije biti karakteristične za egzistencijalističko razmišljanje, kao što su napetost između individualnog i javnog, naglasak na svjetovni karakter ljudske misli i razuma: fascinacija iskustvom anksioznosti, smrti, ništavila i nihilizma, odbacivanje znanosti i kauzalnog objašnjenja te uvođenje autentičnosti kao norme za samoodređenje putem slobode, izbora i opredjeljenja.⁵⁷

U listopadu 1945. godine Sartre je prihvatio održati predavanje za *Club Maintenant* u Parizu kako bi odagnao uobičajene zablude koje se vežu uz njegovu misao. Cilj njegovog predavanja naslovljenog *Egzistencijalizam je humanizam* bilo je prikazati vlastitu filozofiju

55 Usp. Jean-Paul Sartre, »Metafizika nemoćne slobode«, *Egzistencijalizam je humanizam*, Veselin Masleša, Sarajevo 1964., str. 71.

56 Citirano prema: Ž. Paić, *Projekt slobode*, str. 15.

57 Usp. S. Crowell, *Existentialism*.

kao oblik egzistencijalizma, termin o kojem se mnogo raspravljalo u to vrijeme. Sartre je izričito tvrdio kako je egzistencijalizam u svojoj biti doktrina za filozofe, iako ju je uskoro pojednostavnio i približio širokoj publici. Objavljen 1946., tekst za njegovo predavanje uskoro je postao jednom od djela vodilja egzistencijalizma. Ideja slobode zauzima centralno mjesto Sartreove doktrine. Čovjek rođen u praznom, bezbožnom svemiru, već od početka je *ništa*. On stvara svoju esenciju, bit, samog sebe, svoj bitak, slobodnom voljom, vlastitim izborima: »Egzistencija prethodi esenciji.«⁵⁸ Sartre počinje svoje djelo izričući polazište za pisanje kao obranu egzistencijalizma protiv prigovora koji su mu bili upućeni. Tvrdi kako mu komunisti prigovaraju na inzistiranju na kontemplaciji koja je luksuz, dok kršćani prigovaraju da niječe zbiljnost ljudskih postupaka jer prema njima ukidanjem božjih zapovijedi ne preostaje ništa osim striktno bezrazložnosti. Sartre smatra kako je poduzimanje onoga što je van granica naših mogućnosti čisti romantizam. Razlikuje dvije vrste egzistencijalista, prvi su kršćani u koje uvrštava Karla Jaspersa i Gabriela Marcela, a drugi ateistički egzistencijalisti među koje spada Martin Heidegger i francuski egzistencijalisti skupa s njim. Sartre tvrdi da ako bog ne postoji, nema ni date ljudske prirode upravo iz razloga što nema boga koji bi ju pojmio. Ljudska priroda se ne može unaprijed definirati jer nije u potpunosti ni osmišljena unaprijed.⁵⁹

Egzistencijalizam Jean-Paula Sartrea je *filozofija slobodnog čovjeka*. Svoju osnovnu moralnu komponentu čovjek ima u angažiranom odnosu prema sebi i prema drugima kako bi na taj način učinio svijet humanijim. Sartre tvrdi da je naša odgovornost veća od onoga što možemo zamisliti jer ona podrazumijeva cijelo čovječanstvo. Bog ne postoji i čovjek nema oslonca, nema determinizma, prepušten je sam sebi. Tvrdi kako je čovjek osuđen na slobodu jer nije sam sebe stvorio, no iako slobodan, jednom kad je bačen u svijet odgovoran je za sve što čini.⁶⁰

58 Usp. J.-P. Sartre, *Egzistencijalizam je humanizam*, str. 5-8.

59 Ibid.

60 Ibid, str.10.

3.3.1. Primat egzistencije

Sartre smatra kako ideju da egzistencija prethodi esenciji možemo pronaći gotovo svugdje, u Diderota, Voltairea, čak i Kanta. Ateistički egzistencijalizam kojeg zastupa, on definira kao viđenje da bog ne postoji, i u tom slučaju bar jedno biće egzistira prije nego što se može definirati bilo kakvim pojmom, i to biće je čovjek, tj. Heideggerovim riječima, *ljudska zbilja*. Ako nema boga koji će pojmiti ljudsku prirodu, onda nema ni ljudske prirode. Razlog nemogućnosti definiranja čovjeka za egzistencijaliste, Sartre objašnjava na sljedeći način:

Ako se čovjek, kakvog ga poima egzistencijalist, ne može definirati, to je zato što on najprije nije ništa. On će tek poslije biti, i bit će takav kakvim će sebe učiniti. Tako nema ljudske prirode, jer nema boga da je pojmi.⁶¹

Stumpf navodi kako je Sartreova klasična formulacija za princip egzistencijalizma, tj. kako egzistencija prethodi esenciji, obrnuta tradicionalnoj metafizici, koja još od Platona uči kako esencija prethodi egzistenciji. Kazati kako egzistencija prethodi esenciji, za Sartrea znači kako ljudi prvo postoje, egzistiraju, suočavaju se sami sa sobom, pojavljuju se u svijetu, a tek kasnije se samodefiniraju.⁶²

Hayden Carruth smatra da je Roquentinova kriza, koji je protagonist filozofskog romana *Mučnina*, zapravo izvor nepresušne filozofske debate kroz stoljeća, a to je razlika između egzistencije i esencije. Esencija nečega je sve ono što nam dopušta da prepoznamo određeni predmet, dok je njegova esencija prosta činjenica da jest, da postoji. Dodaje kako je za egzistencijaliste ljudski um izvorište pitanja o razlogu postojanja, te je svoj vlastiti uzrok, a svejedno se nalazi u poprištu radikalno beznačajne egzistencije. Rezultat toga je mučnina. Roquentin traži izlaz iz tog začaranog kruga postojanja i pitanja o smislu života, dok mu sve, pa i on sam upućuje na to da smisao ne postoji.⁶³

⁶¹ Usp. J.-P. Sartre, *Egzistencijalizam je humanizam*, str. 10.

⁶² Usp. S.E. Stumpf, *Socrates to Sartre*, str. 476

⁶³ Usp. H. Carruth, *Introduction*.

I Paić se slaže da *Mučnina* dočarava sve partikularnosti borbe imaginarne svijesti svijeta i bitka koje je okarakterizirano kao ljepljiva, mučna i nelagodna kontigencija;

Mučnina je paradigmska književno-filozofska situacija čovjeka u svijetu koji jedino ima opravdanje u činu stvaralačke imaginacije.⁶⁴

3.3.2. Angažirani intelektualac

Žarko Paić naziva Sartrea paradigmskim filozofom-intelektualcem 20. stoljeća koji na svom primjeru pokazuje sve pozitivne i negativne strane modernog doba ideologije kao kulturalnog djelovanja.⁶⁵ Ne razlikuje angažiranog intelektualca od angažirane književnosti jer oboje proizlaze iz Sartreova antropološkog obzorja realizacije zapadne metafizike kao filozofije subjekta koji svojim egzistencijalnim odabirom određuje svoj životni angažman:

Književnost kao umjetnički način egzistiranja čovjeka u bezbožnom svijetu je stoga humanistički način transcendencije svijeta, a sama egzistencija projekt.⁶⁶

Angažirani intelektualac herojska je ličnost otpora protiv moći sustava te njegove sustavne nepravednosti, neautentičnosti, laži i okrnjenosti slobode.⁶⁷

Važno je naglasiti kako sve što je Sartre ikad napisao spada u angažiranu književnost kako ju i on sam naziva te obuhvaća sva područja njegovog spisateljstva kao što su filozofija i roman, drama i esej, politička publicistika te nekrolozi koje je objavio povodom smrti Alberta Camusa i Mauricea Merleau-Pontyja. On ističe razliku između književnosti i poezije i svih ostalih umjetnosti time što je književnost utilitarna što upućuje na izvore

64 Usp. S. E. Stumpf, *Socrates to Sartre*, str. 61.

65 Usp. Ž. Paić, *Projekt slobode*, str. 5-6.

66 Citirano prema: *ibid.*

67 *Ibid.*, str. 15.

kojima se koristi koji potječu iz Husserlove fenomenologije i Heideggerove ontologije, te prisutnost elementarnih motiva mišljenja Hegela, Marxa, Kierkegaarda i Freuda.⁶⁸

3.3.3. Politički angažman

Sartre je osnovao 1945. časopis *Les Temps moderne* koji je izvrstan primjer neraskidive veze politike i filozofije. Smatrao je da političko djelovanje mora stvoriti svijet u kojem će se književnost slobodno izražavati, a pisanje angažirane književnosti za Sartrea je značilo baviti se problemima koji pripadaju sadašnjosti. Časopis je od 1955. godine posvećen Alžirskom ratu za neovisnost.⁶⁹

Francis Jeanson, suradnik za *Les Temps moderne* i aktivist na strani Alžiraca, pobornik alžirskog FLN-a, osuđen je 1960. godine. Sartre je za vrijeme suđenja bio u Brazilu te poslao telegram kao znak potpore koje kasnije postaje dio sudskog zapisa. Piše:

Ja sam kolonijalizam oduvijek smatrao čistim lopovlukom, brutalnim osvajanjem jedne zemlje od strane druge na nedopustiv način, smatrao sam da se sve kolonijalne države moraju prije ili poslije riješiti svojih kolonija. U Alžirskom ratu sam se potpuno slagao sa Alžircima, protiv francuske vlade; kažem vlade, mada su i mnogi Franci bili za to da se Alžir zadrži; bilo je neprekidnih borbi sa Francuzima i učvršćivanje prijateljstava sa onima koji su bili za oslobođenje Alžira. Ja sam čak išao i dalje, povezao sam se sa Jeansonom i FLN, pisao sam za njihov tajni list: pričam to da bih naprosto ukazao kakav je bio udio slobode u tome.⁷⁰

Kolonijalizam je Sartreu predstavljalo suprotnost slobodi, nešto što uništava ljude u korist materijalnih interesa, pa je i prije 1960. godine napisao mnogo članaka protiv alžirskog rata i mučenja koje je objavljivao u časopisu *Les Temps modernes*, tjedniku *L'Express* i Jeansonovom listu *Verite pour* koji je bio poluilegalan. U Sao Paulu sazvao je konferenciju za novinare o ratu u Alžiru, a skup se pretvorio u manifestaciju u korist Alžiraca:

68 Usp. D. Pejović, *Suvremena filozofija Zapada*, str. 130-131.

69 Usp. Simon De Bovoar, *Ceremonija oprostaja: Razgovori sa Žan-Pol Sartrom*, preveo Zoran Stojanović, Matica srpska, Novi Sad 1984., str. 22

70 Ibid., str: 399.

U svemu tome osjećao sam se savršeno slobodan; mogao sam odbiti prirediti konferenciju o ratu u Alžiru i održati neko književno predavanje. Ali sam želio opisati aktualne i određene činjenice koje su dovodile slobodu u opasnost; u svojoj dubokoj unutrašnjosti bio sam slobodan držeći tu konferenciju, a to je u isto vrijeme bio i njen predmet: sloboda alžirskog naroda.⁷¹

Angažman za slobodu Alžira potaknuo je i potpisivanjem Manifesta 121 u proljeću 1960. godine, koji nosi naziv prema broju potpisnika, iako bi ih bilo i više da urednik Jerome Lindon nije odlučio stati s brojem 121 jer je lijepo zvučao. Objavljen je u rujnu u časopisu *Vérité-Liberté*, a suđenje Jeansonu odvijalo se velikim dijelom oko tog manifesta.⁷²

Riječ za Sartrea predstavlja poseban trenutak akcije što je vidljivo i u djelu *Što je književnost* koje je imalo kao cilj mobilizaciju književnosti koja tim postaje oružje i ideologija novog političkog pokreta. Djelo je napisano oko 1948. godine, dok godinu dana nakon osniva kratkotrajni RDR (*Demokratski republikanski zbor*) sa Roussetom. Kao cilj su si postavili osnivanje liberalne socijalne demokracije u Francuskoj, u sklopu europske federacije koja bi isključivala Englesku i Rusiju. To se dogodilo u vrijeme Sartreovog razlaza s komunizmom i napada na marksizam, a radilo se o negaciji svih ideologija i logora i borbe protiv svih postojećih pokreta zemlje. RDR je u početku imalo veliki potencijal, s mnoštvom skupština i entuzijasta, ali članovi PCF-a su uspjeli u naumu i spriječili njihovu daljnju ekspanziju. Rousset i ostali članovi vodstva bili su sve bliže proameričkoj poziciji, a do jeseni 1949. zbor se raspao.⁷³

Ovdje se vidi kako Sartre čovjeka definira kroz akciju: »čovjek je ono što čini.« Pri opisu egzistencijalista tvrdi kako jednako kao što se i ljubav izgrađuje, sve ostalo zahtijeva određeni angažman, a sve mogućnosti van angažmana ne postoje: »Neki čovjek se angažira u svom životu, ocrtava svoj lik, i izvan toga lika nema ničega.«⁷⁴

71 Usp. S. De Bovoar, *Ceremonija oproštaja.*, str. 400.

72 Ibid., str. 401.

73 Usp. Žan- Pol Sartr, *O književnosti i piscima*, prevela Frida Filipović, Kultura, Beograd 1962., str. 15-16.

74 Citirano prema: J.-P. Sartre, *Egzistencijalizam je humanizam*, str. 26.

3.3.4. Problem bitka

Sartreu se činilo kako nedostaje jedna velika stvarno ateistička filozofija u čijem pravcu treba usmjeriti napore. Želio se baviti filozofijom čovjeka u materijalnom svijetu. Tijekom pisanja *Bića i ništavila* bilo je potrebno filozofsko opravdanje njegovog nevjerovanja u boga. Pokušao je prikazati kako bi bog morao biti ono *po-sebi* i *za-sebe*, tj. jedno beskonačno *po-sebi*, nastanjeno beskonačnim *za-sebe* što je proturječno i ne može predstavljati dokaz o postojanju boga. Sartre je napravio osobni prijelaz sa idealističkog na materijalistički ateizam. Idealistički ateizam podrazumijevao je odsustvo jedne ideje, ideje koja je odbačena, ali svejedno postoji, one o bogu. Materijalistički ateizam je univerzum viđen bez boga, u tom smislu biće je ostavljeno u stvarima, a ne bačeno izvan njih u božansku svijest koja će ih promatrati i kroz koju će one postojati. Njegov prijelaz na materijalistički ateizam značio je pobijanje svijesti koja osvjetljava stvari jer prema njemu predmetima darujemo svijest pretpostavljajući da je to svijest boga koji ih gleda. Sartre tvrdi kako je svijest u nama, a predmet je apsolutno lišen svijesti. Svejedno, smatra kako su elementi ideje o bogu prisutni u nama iako ne vjerujemo u boga. Iz egzistencije boga, sačuvao je jednu stvar za područje morala: dobro i zlo kao apsolute, pošto je ukidanje tih apsoluta uobičajena posljedica ateizma kao izvjestan relativizam morala. Moral i moralnu djelatnost čovjeka smatra onim što je apsolutno u relativnom. Dobro definira kao ono što služi ljudskoj slobodi, dok je zlo ono što ukida ljudsku slobodu. Njegovi pojmovi dobra i zla nastali su iz katekizma kojeg su mu predavali u školi, ali njegov moral utemeljen je na čovjeku i nema veze sa bogom.⁷⁵

Sartre postavlja pitanje kakav je smisao bića koje u sebi sadrži dvije radikalno odvojene regije bivstvovanja. Bitak-po-sebi ne poznaje nikakvu različitost: nikada se ne postavlja kao drugačije od drugog bića, ono ne može održavati nikakav odnos sa drugim, beskonačno je i iscrpljuje se u biću. Bitak-za-sebe je karakteristično ljudski bitak. *Ne* se pojavljuje kao naglo intuitivno otkriće, kao svijest (o bivstvovanju), negacija nikada neće

⁷⁵ Usp. S. De Bovoar, *Ceremonija oproštaja*, str. 471-474.

proizaći iz bića, a ništavilo progoni biće. Biće utemeljuje i prethodi ništavilu te ima logičko prvenstvo nad ništavilom koje vuče svoju djelotvornost iz bića:

Ovo znači da biće nema nikakvu potrebu za ništavilom da bi se shvatilo i da se njegov pojam može iscrpno ispitati, a da se tu ne nađe ni najmanji trag ništavila.⁷⁶

S druge strane, ništavilo može imati samo posuđenu egzistenciju, postoji po biću, a nestanak bića značilo bi istovremeni nestanak ništavila koje postoji samo na površini bića. Crowell piše kako se Sartre inspirira djelom *Bitak i vrijeme*, njemačkog filozofa Martina Heideggera, koje daje uvid u *Dasein* tj. tubitak. U Heideggerovom djelu *Bitak i vrijeme* koncept egzistencije nalazi odgovarajuću sistematsko-filozofsku formulaciju, iako on 1946. opovrgava svrstavanje njegovih ranijih djela pod egzistencijalizam.⁷⁷

Razumijevanje smisla bitka pokazuje se kao temeljni problem Sartreova egzistencijalizma, iz čijeg razumijevanja nastaju svi problemi i nelagode s utemeljenjem slobode ljudske egzistencije. Žarko Paić ističe Sartreovu relevantnost za razumijevanje metafizike subjektivnosti kao vlastita totalnog programa intelektualne odgovornosti u svijetu i egzistencijalističke filozofije života.⁷⁸ Sartreovo razumijevanje bitka uvjetovano je tradicijom metafizike subjektivnosti novovjekovlja prema kojoj se bitak razumije kroz predstavljanje kao pozicionalnost stvari o sebi. Postavka o smislu bitka kao ozbiljenja ideje o-sebi-za-sebe (en soi-pour soi) bitka koji se ne otvara subjektu kao iskonska otvorenost nego ga pritišće kao bezrazložna kontigencija kao svijet apsolutne mučnine.⁷⁹

Vanja Sutlić smatra kako je ono što Sartre naziva bitkom zapravo univerzum bića, koji nije shvaćen ni kao suma ni kao sinteza nego se zamišlja kao istovjetnost onoga što bića kao takva jesu.⁸⁰

76 Citirano prema: Žan-Pol Sartr, *Biće i ništavilo: Ogled iz fenomenološke ontologije*, preveo Mirko Zurovac, Nolit, Beograd 1984., str. 26.

77 Usp. *ibid.*, str. 26.

78 Usp. Ž. Paić, *Projekt slobode*, str. 19.

79 *Ibid.*, str. 24-25.

80 Usp. V. Sutlić, *Metafizika nemoćne slobode*, str. 71.

Bitak i ništavilo objavljen je 1943. godine te je pokušaj obnove filozofijskog mišljenja ontologije ambigviteta čiji su temelji postavljeni sa novovjekovnom filozofijom. Sartre je stremio prevladavanju metafizike nakon Marxa, Nietzschea i Kierkegarda te njihovih pokušaja ozbiljenja filozofije. Tematiziranje pitanja o bitku kao temelja razumijevanja pitanja o ljudskoj egzistenciji u svijetu Žarko Paić vidi kao važan korak Sartreova subjektiviranja ontologije i njezina antropologiziranja.⁸¹

3.3.5. Problem slobode

Problem slobode smatran je ključnim za egzistencijalizam koji se suprotstavlja esencijalizmu koji u svim svojim oblicima (platonovskom, augustinskom, aristotelovskom, tomističkom, scijentističkom, fenomenološkom) postavlja ograničenja slobodi. Sartreova važnost obuhvaća njegovo inzistiranje na utemeljenju slobode kao etičke vrijednosti te autentičnosti i životnog angažmana kao moralnog cilja.⁸²

Kad Sartre radi na knjizi *Bitak i ništavilo* oko 1943. godine, događa se prijelaz u njegovom razmišljanju od individualne slobode do ideje o društvenoj slobodi. Zaključuje kako postoje situacije u kojima čovjek ne može biti slobodan, što je shvatio u tom razdoblju pisanja djela koje naziva *djelom o slobodi*. On se uvijek osjećao slobodnim jer nije bio upoznat sa situacijama u kojima gubi vlastitu slobodu. Okolnost gubitka slobode je rezultat slobode drugoga, jednu slobodu guši i otima druga sloboda, tj. da bi pojedinac bio slobodan potrebno je da su i drugi slobodni. Ovo shvaćanje prihvaća u vrijeme prelaska na socijalističku politiku, iako ne misli da socijalizam rađa slobodu već je odbacuje jer se temelji na solidarnosti, a sloboda se rađa iz nužnosti.⁸³

Sartre čovjeku pridaje važnost, jer nije odgovoran samo za sebe, već za sve ljude. Čovjek egzistencijalizma je slobodan jer nema oslonca nigdje, prepušten je sebi, ne traži ni ne

81 Usp. V. Sutlić, *Metafizika nemoćne slobode*, str. 65.

82 Usp. Kusić, A. (1976.) » *Dva aspekta suvremenog Egzistencijalizma: Kako Jean-Paul Sartre i Gabriel Marcel gledaju na temeljne probleme ljudske egzistencije?* « *Academia.edu*. Dostupno na: http://www.academia.edu/11376812/DVA_ASPEKTA_SUVREMENOG (pristupljeno 10.7. 2017.)

83 Usp. S. De Bovoar, *Ceremonija oprostaja*, str. 393.

nalazi isprike i na taj način nikada ga se neće moći povezati sa nekom već danom ljudskom prirodom koja nužno vodi u determinizam. Sartreovim riječima: »Nema determinizma, čovjek je slobodan, čovjek je sloboda.«⁸⁴

Nastajanje ideje slobode te značaja koje joj daje, Sartre opisuje na sljedeći način:

Uvijek sam se, još od djetinjstva, osjećao slobodnim. Ideja slobode se u meni razvijala, gubila neodređene i proturječne vidove, koje kod svakog u početku ima, i komplicirala se. Izoštravala se, ali umrijet ću kao što sam živio, sa dubokim osjećajem slobode. Kao dijete bio sam slobodan.⁸⁵

Čovjek je slobodan u svim okolnostima i naspram drugoga, on bira što čini. Sartre to naziva priprostom teorijom slobode koju je nalazio u jednostavnim filozofskim djelima, ali to nije ono što je on htio izložiti, već da je čovjek odgovoran za sebe i kada su njegovi postupci izazvani nečim izvan njega:

Svaki postupak sadrži dio navika, banalnih ideja, simbola, a s druge strane ima nešto što dolazi iz dubine nas samih i što je odnos sa našom prvobitnom slobodom.⁸⁶

On je protiv sistematskih opredjeljenja i onih koji žele postaviti iskonstruiranu sliku čovjeka, kao što su to radili fašisti ili socijalisti, jer je za njega slobodan čovjek suprotnost tim vizijama. Fašistička doktrina mu je bila odvratna jer odbacuje slobodu, a čovjek iako povezan sa drugima mora odlučivati sam, dok u fašizmu postaje nadjačan ljudima postavljenim iznad njega:

Oduvijek sam mrzio hijerarhije, i u nekim sadašnjim antihijerarhijskim shvaćanjima nalazim izvjestan smisao slobode. Ne može se imati hijerarhija u odnosu na slobodu. Nema ničeg iznad nje, dakle, ja odlučujem sam, nitko mi ne može iznuditi odluke.⁸⁷

Unatoč važnosti Sartreovog pitanja o slobodi to jest o čovjekovoj biti kao bitnom antropologijskom pitanju, Žarko Paić smatra kako Sartreov egzistencijalizam i

84 Usp. S. De Bovoar, *Ceremonija oproštaja*, str. 17.

85 Ibid., str. 379.

86 Citirano prema: S. De Bovoar, *Ceremonija oproštaja*, str. 384.

87 Usp. *ibid.*, str. 385.

egzistencijalna filozofija 20. st. nije utemeljila nikakvu novu etiku za doba raspada epohe novovjekovlja i za doba vladavine nihilizma moderne tehnike. a pitanje samo po sebi tim ne nadilazi metafizičku shemu pitanja o čovjekovoj biti »[...] jer stavom da egzistencija (tubitak) prethodi esenciji (biti) proklamira čisto metafizički stav.«⁸⁸

Kao primjer za razumijevanje dualizma ljudske situacije kao slobodnog i istodobno bačenog u bezdan egzistencije u svijetu, Žarko Paić navodi roman *Mučnina* te ističe da područje ljudske zbilje postaje temeljno za egzistencijalizam i ključni problem Sartreove filozofije slobode.⁸⁹ Razumijevanje smisla slobode, bit je Sartreove filozofije te pripada podjednako svim njegovim fazama mišljenja, a temeljno načelo Sartreova metafizičkog projekta je sloboda, kako stoji u drami *Muhe*: »Sloboda je bolna tajna bogova i kraljeva da su ljudi slobodni.«⁹⁰

3.3.6. Problem tjeskobe i alijenacije

Sartre uvodi pojmove napuštenosti, odbačenosti i alijenacije povezanih sa tjeskobom, koji iako označavaju nešto mučno, dopuštaju pravo na vlastiti izbor, na samoodređenje i odabir vlastitog bitka. Pojam tjeskobe povezuje sa svim ljudima te je poznat svima koji su imali odgovornost, dio je same akcije.⁹¹

Prema Vanji Sutlić Sartre nalazi u doživljajima dosade i mučnine temeljno objavljivanje bitka, a doživljaj odvratnosti je svjedok postojanja bića. U tom doživljaju razbijaju se uređeni svakodnevn život i svijet, koji su ograničeni jednom proizvoljnom zakonitošću stabilno zamišljenog svijeta, moralnog vrijednosnog poretka ili stalne metafizičke strukture biti u kojima moralni ljudi koje Sartre naziva prljavcima nalaze utočište pred prijetećom i nezadrživom nametljivošću odvratnosti bitka.⁹² On smatra da je Sartreova mučnina kao doživljaj bitka podobna za prikaz neprilika današnjeg građanskog čovjeka, posebno

88 Usp. Ž. Paić, *Projekt slobode*, str. 14-15.

89 Ibid., str. 32-33.

90 Ibid., str. 36.

91 Usp. J.-P. Sartre, *Egzistencijalizam je humanizam*, str. 23-25.

92 Usp. V. Sutlić, *Metafizika nemoćne slobode*, str. 72.

obrazovnog sloja građanske klase, a *Mučninu* vidi kao posebno raspoloženje, stav humanističkog intelektualca deplasiranog u svijetu koji mu je besmislen i odvratn.

Stumpf navodi kako se u *Mučnini* Sartre bavi patološkim osjećajem koji pojedinac doživljava intuitivno o slučajnosti i apsurdnosti egzistencije, osjećajem da je egzistencija kontigentna i bez specifičnog razloga. Sam Sartre je kazao kako je u nedostatku pronalaska odgovarajućih riječi za opisati ovaj filozofski uvid, morao pristupiti romantičnom obliku i pretvoriti ga u avanturu.⁹³ S druge strane, Pejović uspoređuje Sartreov doživljaj mučnine kao konzekvenciju Schelerove koncepcije *nemoćnog duha* te smatra kako: »Tmurna raspoloženja nalaze u ontologiji svoje objektiviranje i fundiranje [...]«,⁹⁴ a za fenomen mučnine dodaje da je najbolji opis iskustva izgubljenosti građanskog čovjeka u zavičajnosti te otuđenosti njegove biti izvoru povijesti.

93 Usp. S. E. Stumpf, *Socrates to Sartre*, str. 472

94 Usp. D. Pejović, *Suvremena filozofija Zapada*, str. 129-130.

4. Usporedba Kierkegaardove i Sartreove filozofije

Sören Kierkegaard živi u Danskoj 19. stoljeća, predmodernoj protestantskoj zemlji u kojoj nailazi na mnoga nerazumijevanja i neugodnosti. Duh vremena kao i tjeskobna atmosfera u kojoj odrasta zajedno sa njegovom osjećajnošću i nepristajanjem uz svjetovne politike i vrijednosti, utjecali su na njega kao na filozofa egzistencije. Jean-Paul Sartre je filozof 20. stoljeća koji svoju filozofiju egzistencijalizma stvara u razdoblju nakon dva svjetska rata kada stvarnost za čovjeka postaje surova, a dotadašnje vrijednosti poljuljane. Ova dva filozofa iako stvaraju u različitim razdobljima, jednako odlučno ističu usamljenog pojedinca te pružaju otpor sistemima svoga vremena. Oboje smatraju kako čovjek prije svega egzistira, za Kierkegarda istina egzistencije pronalazi se u vjeri kroz paradoks i apsurd, odbacivanjem racionalizma, dok za Sartrea ne postoji jedna data istina ili smisao života, već svaki pojedinac za sebe svojim odlukama stvara vlastiti smisao.

Kierkegaardova usmjerenost nije bila ka stvaranju nove filozofije, već pobuna protiv postojećih filozofskih sistema, npr. njemačkog idealizma koji se udaljio od konkretne stvarnosti ljudskog postojanja. Dok Sartre doživljava osjećaj mučnine uviđanjem da stvari oko njega imaju konkretnu egzistenciju neovisnu o njemu. Kierkegaard priznaje da stvari na neki način postoje, no važnost pridaje samo ljudskoj egzistenciji. Tri stadija postojanja za Kierkegarda su estetski kojeg karakterizira uživanje bez interesa, etički u kojem čovjek tek dobiva mogućnost izbora, bira samog sebe preuzimajući odgovornost i religiozni stadij u kojem postiže najvišu egzistenciju moguću u vremenu. Za Kierkegarda ljubitelji užitka tj. pripadnici estetskog stadija života ne postoje istinski, dok kod Sartrea i njih pronalazimo kao primjere egzistencijalnog življenja.⁹⁵

Sartre zastupa ateistički egzistencijalizam te su njegove analize bazirane na tvrdnjama kako je nemoguće pronaći jedno objektivno polazište za pronalazak smisla ili životnih vrijednosti jer sve ovisi o ljudskoj individualnoj subjektivnosti, o slobodi izbora. Čovjek je

⁹⁵ Usp. Lowrie, W. (1950), »*Existence « as Understood by Kierkegaard and/or Sartre. The Sewanee Review*, 58(3), 379-401. Dostupno na www.jstor.org/stable/27538005 (pristupljeno 19.08.2020.).

ono što sam učini od sebe. S druge strane, Kierkegaard vjeru postavlja kao temelj egzistencije. Nakon prevladavanja estetičkog stadija, čovjek se odlučuje na etički stadij, obvezuje se cijelim bićem na taj izbor. Prema Kierkegaardu etička pitanja dobra i zla ne ovise o društvenim normama već o Bogu. Sartre priznaje prisutnost ideje o bogu u nama, nevezano za vjerovanje, a za područje morala ostavlja dobro i zlo kao apsolute jer njihovim ukidanjem dolazi do izvjesnog relativizma morala. Dobro služi ljudskoj slobodi, a zlo je ukida. U doživljajima mučnine i dosade nalazi objavljivanje bitka i dokaz čovjekova postojanja. Filozof ima privilegiju iskusiti stanje koje Sartre opisuje kao egzistencijalnu mučninu koja prerasta u teoriju o jednoj univerzalnoj potrebi za preuzimanjem odgovornosti za vlastiti život i postupke.

S druge strane Kierkegaard u strepnji koja je beskonačnost mogućnosti uočava iskustvo slobode, a u očajanju i trpljenju put do konačnog cilja tj. apsolutnog Ja i samim time do Boga.

4. Zaključak

U ovom radu prikazane su najvažnije odrednice filozofije Sörena Kierkegaarda koji je smatran ocem egzistencijalizma, te Jean-Paula Sartrea jednog od najznačajnijih filozofa 20. stoljeća. U radu je prikazana važnost koju Kierkegaard pridaje pojedinačnoj ljudskoj egzistenciji i subjektivnosti te egzistencijalnoj odluci kojoj odgovaraju tri stadija života, tj. estetski, etički i religiozni. Kao začetnik filozofije religiozne egzistencije, utemeljuje pojmove kao što su strah, drhtanje, tjeskoba, očajanje i izgubljenost kojima se kasnije bave i filozofi egzistencijalizma.

U drugom dijelu rada opisane su dvije faze Sartreove misli, prva egzistencijalistička koja je predvođena djelom *Bitak i ništavilo* i nastavlja se na njemačku filozofiju egzistencije te druga karakterizirana suočavanjem sa marksizmom kojim se Sartreov humanistički egzistencijalizam prilagođava velikim društveno-povijesnim promjenama i realizira njegovim političkim angažmanom. U smislu angažiranosti, ova filozofija pridaje čovjeku potpunu odgovornost za vlastite izbore. To je filozofija velike odgovornosti oslobađanja od onoga što smatramo uvjetovanošću proizašlog iz društvenih normi građanskog čovjeka, koja ponovno vraća dostojanstvo čovjeku.

Sažetak

Rad iznosi probleme vezane za filozofiju Sörena Kierkegarda i Jean-Paula Sartrea te egzistencijalizma općenito. Prikazan je Kierkegardov filozofsko-religiozni egzistencijalizam kao i njegovo neprihvatanje spekulativnog mišljenja i značaj koji pridaje subjektivitetu i individualnosti za čovjekovu egzistenciju. Dane su definicije filozofije egzistencije kao preteče egzistencijalizma te samog pokreta koji se pojavljuje u Europi nakon Drugog svjetskog rata, posebice u Francuskoj, kao novi smjer filozofijskog, književnog i idejnog djelovanja. Poprima planetarnu važnost i određuje novu ulogu intelektualca kao filozofa proroka i političara. Prema Sartreu čovjek je rođenjem ništa, smješten je u prazni, bezbožni svemir, a svoju esenciju, svoj bitak, stvara sam, slobodnom voljom i vlastitim izborima. Suprotstavljajući se tradicionalnoj ontologiji daje primat egzistenciji, dok svoju književnost i sam naziva angažiranom, časopis *Les Temps moderne* čiji je osnivač, primjer je neraskidive veze politike i filozofije.

Abstract

This paper contains problems regarding Sören Kierkegaard's and Jean-Paul Sartre's philosophy, and existentialism in general. Kierkegaard's Christian existentialism has been presented as well as his rejection of speculative thinking and the importance he gives to subjectivity related to human existence. Definitions present in the work, explain existentialism that flourished in Europe after the Second World War, particularly in France, as a new movement in philosophy and literature. It gains worldwide importance and forms a new role for the philosopher, one of a prophet and politician. For Sartre, human being is born as nothingness, in an empty, godless universe, and it is his duty to create his essence, his being, with his own free will and personal choices. Sartre's teaching is opposed to traditional ontology and its primacy of essence to existence. His engaged literature, famous also for journal *Les Temps modern* which he directed, is a great example of an inseparable bond between politics and philosophy.

5. Literatura

1. Bakewell, Sarah. *At the Existentialist Café: Freedom, Being, and Apricot Cocktails*. London: Vintage, 2017.
2. Bošnjak, Branko. *Smisao filozofske egzistencije*. Zagreb: Školska knjiga, 1981.
3. Cipra, Marijan. *Misli o etici*. Zagreb: Školska knjiga, 1999.
4. De Bovoar, Simon. *Ceremonija oproštaja: Razgovori sa Žan-Pol Sartrom*. Novi Sad: Matica srpska, 1984.
5. Kierkegaard, Soren. *Dnevnik zavodnika. Iz dnevnika: Kierkegaard i Regina Olsen*. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1975.
6. Kierkegaard, Soren. *Strah i drhtanje*. Split: Verbum, 2000.
7. Lowith, Karl. *Od Hegela do Nietzschea: revolucionarni prelom u mišljenju devetnaestog vijeka: Marx i Kierkegaard*. Sarajevo: Veselin Masleša, 1988.
8. Paić, Žarko. *Projekt slobode: Jean-Paul Sartre- filozofija i angažman*. Pula: Nova Istra, 2007.
9. Pejović, Danilo. *Suvremena filozofija Zapada*. Zagreb: Matica hrvatska, 1999.
10. Sartre, Jean-Paul. *Egzistencijalizam je humanizam*. Sarajevo: Veselin Masleša, 1964.
11. Sartr, Žan-Pol. *Egzistencijalizam i marksizam*. Beograd: Nolit, 1970.
12. Sartr, Žan-Pol. *Kritika dijalektičkog uma*. Beograd: Nolit, 1984.
13. Sartr, Žan-Pol. *Biće i ništavilo: Ogled iz fenomenološke ontologije*. Beograd: Nolit, 1984.
14. Sartr, Žan-Pol. *O književnosti i piscima*. Beograd: Kultura, 1962.
15. Sartre, Jean-Paul. *Mučnina*. Zagreb: Konzor, 1997.
16. Sutlić, Vanja. *Metafizika nemoćne slobode*. Pogovor za: Sartre, Jean-Paul. *Egzistencijalizam je humanizam*. Sarajevo: Veselin Masleša, 1964.
17. Starčević, Goran. *Bijeg i pobuna: Ogledi o napuštenom svijetu*, Zagreb: Litteris, 2014.

18. Stumpf, Samuel Enoch. *Socrates to Sartre: a history of philosophy*. McGraw-Hill Companies, 1999. 6th edition.
19. Vranicki, Predrag. *Filozofija historije nakon Drugoga svjetskog rata. Početak dubokih transformacija građanskog svijeta*. Zagreb: Golden marketing, 2003.
20. Žunec, Ozren. *Suvremena filozofija 1*. Zagreb: Školska knjiga, 1996. Str.

1. Carruth, Hayden. Predgovor za: *Mučnina*. URL:
<http://users.telenet.be/sterf/texts/phil/Sartre-Nausea.pdf> (15.8.2017.)
2. Crowell, Steven. *Existentialism*, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2017 Edition), Edward N. Zalta (ed), URL
=<http://plato.stanford.edu/archives/spr2016/entries/existentialism/> (21.7. 2017.)
3. Kierkegaard, Søren. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Pristupljeno 10. 8. 2020. URL:
<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=31401>
4. Kusić, A. (1976.) *Dva aspekta suvremenog Egzistencijalizma: Kako Jean-Paul Sartre i Gabriel Marcel gledaju na temeljne probleme ljudske egzistencije?* *Academia.edu*. URL:
http://www.academia.edu/11376812/DVA_ASPEKTA_SUVREMENOG (10.7. 2017.)
5. Usp. Lowrie, W. (1950), »Existence «“ as Understood by Kierkegaard and/or Sartre. *The Sewanee Review*, 58(3), 379-401. URL:
www.jstor.org/stable/27538005 (19.08.2020.9
6. Macan, Ivan. *Soren Abye Kierkegaard (1813.-1855.)*. *Filozofija.org*, URL:
https://www.filozofija.org/wpcontent/uploads/Povijest_fil.org/suvremena_2_pdf/Kierkegaard-final.pdf (01.08.2020.)
7. Marcuse, H. (1948) *Existentialism: remarks on Jean-Paul Sartre's L'Être et le Néant*. URL: <http://www.marcuse.org/herbert/pubs/40spubs/48hmsartre.pdf> (10. 7. 2017.)
8. McDonald, William, *Søren Kierkegaard*, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2017 Edition), Edward N. Zalta (ed), URL
<https://plato.stanford.edu/archives/win2017/entries/kierkegaard/> (20.08.2020.)